

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327.57:351.861:[341.23+341.678]:004.056(4)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.108-117>

Максим ПУСАН, ад'юнкт
ORCID ID: 0009-0008-5216-9349

e-mail: maksym_pusan_science@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДОГОВІРНА АРХІТЕКТУРА ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ: СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

Вступ. Сучасні трансформаційні процеси у загальноєвропейському безпековому середовищі, зумовлені зростанням військово-політичної напруженості та системними кризами, визначають необхідність наукового осмислення функціонування наявної договірної архітектури загальноєвропейської системи колективної безпеки. Таке дослідження спрямоване на формування цілісного уявлення про структуру архітектури безпеки, її складники й засади функціонування, що дає змогу оцінити її ефективність, доцільність і результативність в умовах сучасних безпекових викликів. Визначальним чинником трансформації загальноєвропейського безпекового середовища стало широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, яке істотно вплинуло на конфігурацію регіональної безпеки, посиливши нестабільність і загостривши суперечності між основними суб'єктами.

Методи. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи, зокрема порівняльний метод і метод аналізу, а також системний та історичний підходи.

Результати. Установлено, що структура архітектури безпеки є двовимірною моделлю, у якій поєднані рівневі й компонентні елементи. Виявлено, що рівневий вимір відображає інституційний аспект функціонування архітектури безпеки та реалізується на регіональному і глобальному рівнях. Компонентний аспект охоплює сукупність основних елементів структури архітектури безпеки: суб'єктів, об'єктів, політичних норм і договірної інструментарію. Визначено, що договірний інструментарій архітектури безпеки формується сукупністю заходів, інструментів і механізмів, які перебувають у системній взаємодії. Доведено, що сукупність заходів, інструментів і механізмів формують ієрархічну внутрішню структуру договірної інструментарію, у межах якого заходи є складниками інструментів, а інструменти – складниками механізмів. Обґрунтовано, що отримані результати дають змогу сформувати цілісне наукове уявлення про структурну модель архітектури безпеки й особливості її функціонування в сучасних безпекових умовах.

Висновки. Оцінювання структури архітектури безпеки сприяло науковому осмисленню особливостей її функціонування в сучасних безпекових умовах і стало підґрунтям для подальших наукових досліджень. Водночас результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати про складність і вимірність структури архітектури безпеки. Перспективними напрямками подальших досліджень є оцінювання термінологічного аспекту, зокрема уточнення та систематизація понять архітектури безпеки, а також дослідження їх взаємозв'язків у межах відповідної категоріально-понятійної системи.

Ключові слова: договірна архітектура загальноєвропейської системи колективної безпеки, контроль над звичайним озброєнням, заходи зміцнення довіри та безпеки, загальноєвропейське безпекове середовище, структура архітектури безпеки, договірний інструментарій, елементи архітектури безпеки, інституційний вимір міжнародних безпекових організацій, міжнародно-правовий вимір.

Вступ

У сучасних умовах дослідження функціонування загальноєвропейської безпеки має важливе наукове значення через спрямованість на формування концептуальних підходів, забезпечення узгодженого та взаємопов'язаного розуміння її подальшого розвитку. Це формує теоретичну основу для оцінювання процесів, які відбуваються в загальноєвропейському безпековому середовищі, а також дає змогу визначити його актуальний стан. Такий підхід забезпечує можливість об'єктивного оцінювання ефективності, доцільності та результативності функціонування загальноєвропейської системи безпеки.

Одним із провідних аспектів такого дослідження є визначення структури архітектури безпеки, зокрема з'ясування її елементів і засад функціонування. У цьому контексті регіональна безпека, що представлена наявною договірною архітектурою загальноєвропейської системи колективної безпеки (далі – архітектура безпеки), потребує комплексного наукового дослідження її структурної організації.

Визначення структури архітектури безпеки уможливорює формування цілісного уявлення про її функціону-

вання, що є основою для подальших наукових досліджень архітектури безпеки й загальноєвропейської безпеки загалом. У межах цього дослідження структуру архітектури безпеки розглянуто як сукупність інституційних і міжнародно-правових вимірів. Їх функціонування в сучасних умовах характеризується недостатньою ефективністю у протидії актуальним безпековим загрозам, а також наявністю ознак кризового стану (Пусан, 2026; Бураченко, 2024; Гудзь, 2022).

У цьому контексті статистичні дані підтверджують зазначені тенденції, показуючи зростання інтенсивності безпекових конфліктів починаючи з 1946 року – періоду формування сучасної архітектури безпеки після завершення Другої світової війни (Rustad, 2025). Попри поетапну еволюцію інституційних і міжнародно-правових механізмів забезпечення безпеки, надалі спостерігається стала тенденція до збільшення кількості безпекових конфліктів (Rustad, 2025; Institute for Economics & Peace, 2025; 2026). Отже, доцільно дослідити парадокс формування структури архітектури безпеки: структурні елементи архітектури безпеки були створені для

зміцнення безпеки в регіоні, однак у часовій динаміці кількість безпекових конфліктів не зменшилася, а навпаки, має тенденцію до зростання (Rustad, 2025; Institute for Economics & Peace, 2026).

Формування зазначених тенденцій відбувається в умовах трансформації загальноєвропейського безпекового середовища, що супроводжується зростанням напруженості у відносинах між основними суб'єктами архітектури безпеки, насамперед Російською Федерацією та європейськими державами. Визначальним чинником такої динаміки стало широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, яке значно вплинуло на зміну конфігурації безпеки в Європі, а інші регіональні безпекові конфлікти лише посилюють загальний рівень регіональної нестабільності (Пусан, 2026; Буряченко, 2024; Гудзь, 2022).

Наочним прикладом є декларативна діяльність міжнародних безпекових інституцій після початку широкомасштабної війни Російської Федерації проти України у 2022 році, зокрема ухвалення резолюції Генеральної Асамблеї ООН про засудження агресії та призупинення членства Російської Федерації у Раді ООН із прав людини, рішення Ради Європи про припинення участі Російської Федерації в діяльності організації (UN News, 2022; Council of Europe, 2022). Водночас ОБСЄ запровадило відповідні механізми розслідування порушень міжнародного права Російською Федерацією (Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2022). У 2023–2026 роках міжнародні безпекові інституції не вдавалися до нових радикальних заходів, пов'язаних із виключенням Російської Федерації з основних безпекових організацій, проте продовжили її політико-дипломатичну ізоляцію (Council of the European Union, n. d.). Це проявилось в ухваленні нових резолюцій, розширенні санкційних механізмів Європейського Союзу та поступовому нарощуванню безпекової підтримки України з боку держав – учасниць НАТО (Council of the European Union, n. d.; North Atlantic Treaty Organization, 2026). Однак зазначена діяльність міжнародних безпекових організацій не забезпечила локалізацію збройного конфлікту та його врегулювання, що вказує на недостатню ефективність міжнародних безпекових інституцій, а також структурні обмеження наявної архітектури безпеки.

Паралельно спостерігається посилення ролі геополітичного мислення держав, зокрема зростання геополітичних амбіцій Сполучених Штатів Америки стосовно міжнародно визнаної данської території, а також збереження тривалої конфронтації в межах вірмено-азербайджанського конфлікту. Сукупність зазначених чинників зумовлює поглиблення нестабільності в регіоні й ускладнює функціонування архітектури безпеки.

У разі подальшої ескалації зазначених міждержавних суперечностей існує висока ймовірність повторного виявлення недостатньої спроможності архітектури безпеки ефективно запобігати безпековим викликам. Така неспроможність зумовлена насамперед особливостями структури архітектури безпеки, що актуалізує необхідність її поглибленого наукового дослідження, зокрема оцінювання.

Метою статті є дослідження структури наявної договірної архітектури загальноєвропейської системи колективної безпеки.

Методи

У межах запропонованого дослідження структури сучасної договірної архітектури загальноєвропейської системи колективної безпеки (далі – архітектура безпеки) застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які забезпечили системне й усебічне

розкриття предмета дослідження. Метод аналізу використано для визначення елементів архітектури безпеки, зокрема виокремлення її суб'єктів, об'єктів, політичних норм і договірної інструментарію. Порівняльний метод дав змогу зіставити різні підходи до розуміння структури архітектури безпеки й виявити особливості її функціонування на різних рівнях. Системний підхід застосовано для розгляду архітектури безпеки як цілісної двовимірної моделі, що включає рівневі й компонентні елементи, а також установлення їх взаємозв'язків. Історичний підхід забезпечив оцінювання трансформацій архітектури безпеки в контексті змін загальноєвропейського безпекового середовища, зокрема з урахуванням сучасних військово-політичних процесів. Зазначена сукупність методів дала змогу визначити структурні характеристики архітектури безпеки, обґрунтувати її двовимірну модель, а також установити ієрархічну взаємодію елементів договірної інструментарію.

Алгоритм формування джерельної бази ґрунтувався на поетапному оцінюванні та систематизації наукових праць і дослідницьких матеріалів відповідно до їх концептуальної, тематичної та емпіричної релевантності. На початковому етапі визначено основні підходи до структурування архітектури безпеки, зокрема її інституційного та міжнародно-правового вимірів, а також підходи до окреслення географічних меж. На наступних етапах проведено відбір джерел, що відображають сучасні трансформації безпекового середовища, пов'язані з регіональними конфліктами та кризами, а також узагальнено підходи до діяльності міжнародних безпекових організацій, військово-політичних союзів і коаліційних об'єднань (форматів оборонного співробітництва). На завершальному етапі систематизовано підходи до міжнародно-правового забезпечення безпеки на регіональному та глобальному рівнях.

Критеріями відбору джерельної бази є її наукова обґрунтованість, відповідність до тематики дослідження, актуальність у контексті сучасних безпекових трансформацій, а також здатність забезпечити комплексне відображення інституційного й міжнародно-правового вимірів. Особливу увагу приділено науковим працям, що висвітлюють функціонування міжнародних безпекових організацій, військово-політичних альянсів і коаліційних об'єднань (форматів оборонного співробітництва) як елементів сучасної архітектури безпеки.

Вибір коаліційних об'єднань (форматів оборонного співробітництва) ґрунтується на сукупності взаємопов'язаних методологічних критеріїв, спрямованих на забезпечення репрезентативності та наукової обґрунтованості сформованого переліку. Основними критеріями відбору стали наявність механізмів реагування на сучасні безпекові виклики, функціонування власних військових складників, зокрема спільних підрозділів або сил швидкого реагування, а також чітка окресленість функціональної чи географічної сфер застосування.

Важливою є також здатність до практичної реалізації безпекових заходів, що дало змогу відмежувати вказані формати від суто консультативно-дорадчих моделей оборонного співробітництва, яким притаманні відсутність можливостей застосування військової сили й обмеження діяльності консультативно-координаційними функціями без власного інструментарію реалізації безпекових рішень. Відповідно оцінюванню підлягають лише ті формати, для яких характерні організаційна сталість, здатність до швидкого реагування та участь у забезпеченні регіональної безпеки в реальних або потенційних кризових ситуаціях.

Результати

Структура архітектури європейської безпеки в сучасному науковому та політичному дискурсах характеризується множинністю підходів до тлумачення та відсутністю уніфікованої моделі її системного відображення. Наукові дослідження переважно зосереджені на оцінюванні окремих структурних елементів із визначенням особливостей їх функціонування, інституційних характеристик, ефективності, викликів і перспектив розвитку. Узагальнене їх подання у межах цілісної структурної моделі на цей час залишається недостатньо сформованим (Krpata, & Simonet, 2026; Sánchez Cobaleda, 2020).

Різноманіття наукових підходів доцільно пов'язати з трансформаційними змінами архітектури безпеки, а також її тривалим кризовим станом, зумовленим системними безпековими викликами. Передусім це пов'язано з низкою безпекових конфліктів і криз, що визначають сучасну динаміку регіональної безпеки, зокрема військовими інтервенціями Російської Федерації у грузинські регіони Південної Осетії та Абхазії, Придністровський регіон Республіки Молдова, широкомасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну як найкритичнішим проявом ескалації безпекових загроз у Європі, а також вірмено-азербайджанським протистоянням навколо Нагірного Карабаху (Пусан, 2026; Бураченко, 2024; Гудзь, 2022). Отже, окреслений кризовий стан і динаміка безпекових трансформацій зумовлюють урізноманітнення системи наукових підходів до осмислення структури архітектури безпеки.

Іншим важливим аспектом є підходи до визначення географічних меж архітектури європейської безпеки. Частина наукової спільноти наголошує на її обмеженні виключно європейським континентом, що охоплює держави Східної, Центральної та Західної Європи, а також трансатлантичний простір (Ditrych, & Laryš, 2024). Водночас інша частина наукової спільноти обґрунтовує ширший просторовий підхід, відповідно до якого архітектуру безпеки доцільно розглядати в межах розширеного євразійського простору або із залученням держав, що входять до регіональних безпекових організацій, насамперед ОБСЄ, формуючи цілісний загальноєвропейський безпековий регіон (Arnold, & Dolzikova, 2023). Через різноманітність розуміння цілісності структури архітектури безпеки набуває інтенсивної дискусивної спрямованості в науковому середовищі, що зумовлює потребу її концептуального узагальнення та подальшої систематизації для формування уніфікованої моделі архітектури європейської безпеки.

Таким чином, у межах дослідження архітектуру європейської безпеки розглянуто як складну двовимірну структурну модель, сформовану на основі договірної архітектури загальноєвропейської системи колективної безпеки, що характеризується наявністю рівневих і компонентних елементів (рис. 1). Саме такий підхід дає змогу поєднати більшість наукових підходів і сформулювати цілісне концептуальне бачення архітектури безпеки в умовах сучасного безпекового середовища.

Більшість дослідників сформували наукове розуміння інституційних засад архітектури безпеки як одного з основних складників її функціонування, пов'язаних із діяльністю міжнародних безпекових організацій, зокрема ООН та ОБСЄ (Mosser, 2015; White, 2023). Зазначені міжнародні інституції характеризуються за просторовими параметрами функціонування (регіональний і глобальний рівні), сферою впливу (державні й недержавні суб'єкти) і межами застосування (від трансатлантичного до глобального простору) (Mosser, 2015; White, 2023).

Водночас сформоване наукове розуміння архітектури безпеки також пов'язане з інституціоналізацією військових альянсів, блоків та інших форм колективної безпеки. До таких належать НАТО, ЄС та ОДКБ, які також характеризуються власним просторовим охопленням, переважно регіонального рівня (Krpata, & Simonet, 2026; Sánchez Cobaleda, 2020). Зазначені інституції функціонують у взаємозв'язку з глобальним виміром безпеки, формуючи з ним систему взаємодії, а їхня сфера впливу охоплює передусім державні суб'єкти. Крім того, межі їх застосування розтягаються від східної і західної Європи, трансатлантичного простору до євразійського регіону (Ditrych, & Laryš, 2024). Паралельно Європейський Союз, хоча й розглянутий як одна з інституцій, що з наукового погляду співвідноситься з НАТО, проте істотно відрізняється за функціональними характеристиками у сфері регіональної безпеки. Діяльність Євросоюзу переважно дорадча, консультативна та координаційна, зосереджена на обговоренні й виробленні спільних підходів, натомість практична імплементація безпекових заходів значно більш виражена в діяльності НАТО (Fiott, & Simón, 2023). Роль і місце ОДКБ у сформованому науковому дискурсі визначається менш однозначно порівняно з іншими інституціями регіонального рівня. Її сприйняття не набуває такого рівня значущості, як це історично спостерігалось у випадку з Організацією Варшавського договору, що була одним із двох стовпів біполярної блокової системи (Kropatcheva, 2016).

Таким чином, ураховуючи сукупність наукових підходів, перший вимір запропонованої моделі структури архітектури безпеки доцільно розглянути як інституційний вимір міжнародних безпекових організацій (далі – інституційний вимір). Саме цей вимір відображає урізноманітнені підходи науковців до інституційних складників європейської безпеки. Інституційний вимір охоплює сукупність міжнародних безпекових інституцій, що становлять основу архітектури безпеки: НАТО, ОБСЄ, ООН, ОДКБ (Anghel, & Damen, 2025; Douglas, 2025).

Міжнародні безпекові інституції в межах інституційного виміру доцільно класифікувати за узагальненими рівнями міжнародного регулювання безпеки – регіональним і глобальним (Никифорок, 2025). На регіональному рівні інституційного виміру перебувають НАТО і ОДКБ, діяльність яких спрямована на забезпечення безпеки в межах визначеного географічного простору та зони відповідальності. Такий рівень регіональності охоплює загальноєвропейський безпековий простір, у межах якого відбувається формування та реалізація відповідних механізмів колективної безпеки. На глобальному рівні інституційного виміру перебувають ОБСЄ та ООН, функціонування яких охоплює міжнародний безпековий простір, що включає всі держави й характеризується універсальністю механізмів регулювання безпекових відносин.

Паралельно наукова спільнота пов'язує коаліційні об'єднання (формати оборонного співробітництва) як елементи інституційних засад архітектури європейської безпеки, що відображають додаткову різноманітність елементів структури архітектури безпеки (Gil, 2025; Urbanovská et al., 2022).

Коаліційні об'єднання (формати оборонного співробітництва) доцільно розглядати як додатковий елемент інституційного виміру, до якого належать: Об'єднані експедиційні сили; Люблінський трикутник (Україна – Польща – Литва); Північне оборонне співробітництво NORDEFCO; Вишеградська четвірка; Європейська ініціатива втручання; Постійна структурована співпраця ЄС; Бухарестська дев'ятка; Литовсько-польсько-українська

бригада; Веймарський трикутник; Франко-німецька бригада; Чорноморська військово-морська група; Ініціатива трьох морів (Балтійського, Чорного, Адріатичного); Лан-

кастерські угоди; Німецько-нідерландський корпус; Європейський корпус; бойові групи ЄС, а також Північна група.

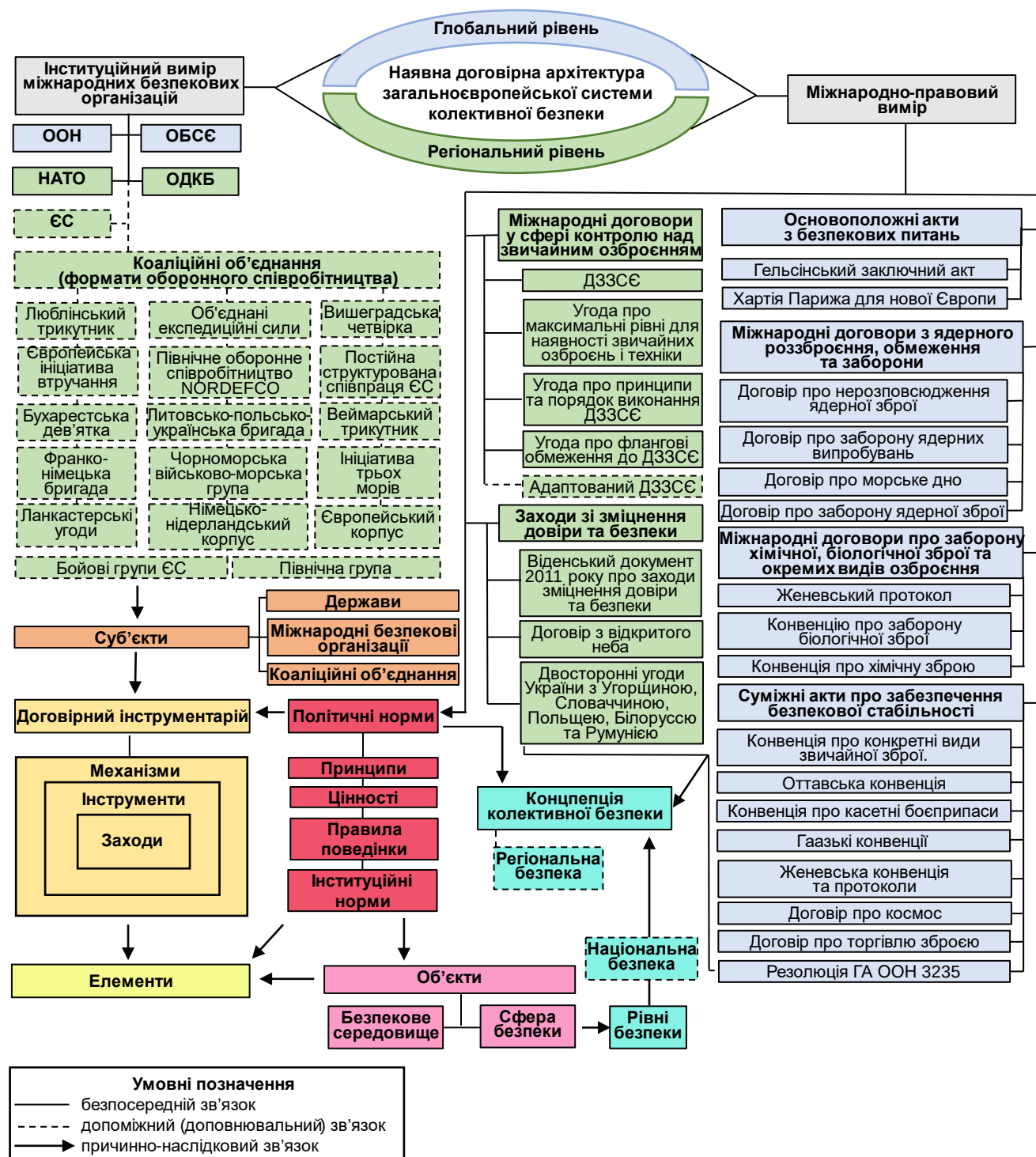

Рис. 1. Структурна модель договірної архітектури загальноєвропейської системи колективної безпеки

Джерело: авторська розробка.

Зазначені коаліційні об'єднання (формати оборонного співробітництва) забезпечують розвиток оборонної взаємодії на регіональному рівні (Gil, 2025). Така взаємодія передбачає наявність інституціоналізованих механізмів та/або військових спроможностей, призначених для виконання визначених оборонних завдань, заради яких відповідні об'єднання були створені (Gil, 2025). У цьому контексті коаліційні формати доцільно розглянути як

мів та/або військових спроможностей, призначених для виконання визначених оборонних завдань, заради яких відповідні об'єднання були створені (Gil, 2025). У цьому контексті коаліційні формати доцільно розглянути як

функціональні аналоги НАТО та ОДКБ, що характеризуються наявністю військових сил, механізмів і процедур їх застосування. Водночас їхня діяльність відрізняється вужчим географічним охопленням та обмеженим масштабом реалізації оборонних функцій на регіональному рівні. До запропонованої моделі інституційного виміру не включено неофіційні формати оборонного співробітництва або такі, що не мають сформованих військових спроможностей, механізмів і процедур їх застосування, оскільки їхня діяльність переважно консультативно-комунікаційна.

Компонентна структура та сучасне розуміння архітектури безпеки дають змогу визначити її суб'єктний склад. З урахуванням сукупності наукових поглядів як суб'єкти запропонованої моделі структури архітектури безпеки доцільно розглянути держави, міжнародні безпекові організації, а також коаліційні об'єднання (формати оборонного співробітництва).

Отже, інституційний вимір архітектури безпеки формується сукупністю її суб'єктів, зокрема держав, міжнародних безпекових організацій і коаліційних об'єднань (форматів оборонного співробітництва), які функціонують на регіональному та глобальному рівнях і є одним зі стовпів запропонованої структурної моделі архітектури безпеки.

Інший напрям наукової дискусії про засади структури архітектури безпеки пов'язаний із нормативними документами, які регулюють її функціонування. На цей час немає систематизованої та уніфікованої моделі міжнародно-правових безпекових актів, до яких належать міжнародні договори, угоди та інші документи у сфері безпеки, що формують нормативне поле структури архітектури безпеки та є паралельними інституційними засадами її функціонування. У межах зазначеного підходу наявні наукові позиції неоднорідні, зокрема щодо ієрархії та взаємодії різних груп безпекових актів, які визначають засади міжнародно-правового поля безпеки. Одні дослідники зосереджують увагу на міжнародних договорах у сфері контролю над звичайними озброєннями, а також заходах зі зміцнення довіри й безпеки як основному елементі регіональної системи безпеки, які безпосередньо регулюють взаємодію суб'єктів на регіональному рівні (Graef, 2022; Lachowski, 2004). Інші дослідники пріоритетно виокремлюють міжнародно-правові акти у сфері ядерного роззброєння, обмеження та заборони озброєнь, а також договори щодо заборони хімічної і біологічної зброї та пов'язані з ними механізми контролю (Tzinieris Bowen, & Cottee, 2023; Hajnóczki, 2023; Rodgers, & Williams, 2023). Такі документи спрямовані на забезпечення глобальної безпекової стабільності, охоплюють ширший просторовий вимір, виходять за межі регіонального рівня, тобто стосуються більшості держав міжнародної системи.

Ураховуючи сукупність наукових підходів, доцільно розглянути другий вимір запропонованої моделі структури архітектури безпеки – міжнародно-правовий, який відображає наукові підходи до визначення нормативних складників загальноєвропейської безпеки. Міжнародно-правовий вимір охоплює сукупність міжнародних договорів і документів міжнародного характеру з безпекових питань, що становлять нормативну основу функціонування архітектури безпеки.

Суб'єктами таких договорів і документів є міжнародні безпекові організації та окремі держави. До елементів міжнародно-правового виміру належать міжнародні договори й документи міжнародного характеру, що регулюють різні аспекти забезпечення безпеки. Міжнародно-правовий вимір доцільно розгля-

нути за двома рівнями міжнародного регулювання безпеки – регіональним і глобальним.

До міжнародно-правового виміру на регіональному рівні належать міжнародні договори та документи міжнародного характеру з безпекових питань, що регламентують участь держав у межах визначеного регіону й мають обмежену сферу дії. У цьому контексті загальноєвропейський регіон доцільно розглядати як цілісний просторовий вимір формування та реалізації архітектури безпеки.

До регіональних міжнародних договорів і документів належать передусім договори з контролю над звичайним озброєнням, а також документи, які стосуються сфери заходів зі зміцнення довіри та безпеки. Це зумовлено тим, що держави-учасниці й зона дії відповідних міжнародних механізмів обмежені загальноєвропейським регіоном (Kemp, & Krumm, 2021; Гудзь, 2022).

Основним міжнародним договором у сфері контролю над звичайним озброєнням є Договір про звичайні збройні сили в Європі 1990 року, спрямований на встановлення кількісних обмежень озброєнь і військової техніки (Federation of American Scientists, n. d.). До супровідних угод цього договору належать: Угода про максимальні рівні для наявності звичайних озброєнь і техніки Народної Республіки Болгарії, Угорської Республіки, Республіки Польща, Румунії, Союзу Радянських Соціалістичних Республік та Чеської і Словацької Федеративної Республіки у зв'язку з Договором про звичайні збройні сили в Європі 1990 року (Будапештська угода), що визначає розподіл квот озброєнь і техніки між державами – учасницями угоди; Угода про принципи і порядок виконання Договору про звичайні збройні сили в Європі 1992 року (Ташкентська угода), яка встановлює процедури й механізми виконання Договору про звичайні збройні сили в Європі між державами – учасницями угоди; Угода про флангові обмеження 1996 року, що регулює розміщення озброєнь у визначених районах (Federation of American Scientists, n. d.; Hudz, 2022). Також до зазначеної групи належить Адаптований договір про звичайні збройні сили в Європі 1999 року, спрямований на оновлення положень Договору про звичайні збройні сили в Європі, який не набув чинності через нератифікацію державами – учасницями (Federation of American Scientists, n. d.).

У сфері заходів зі зміцнення довіри та безпеки основним є Віденський документ 2011 року, спрямований на забезпечення прозорості й контролю за військовою діяльністю в Європі (Federation of American Scientists, n. d.; Гудзь, 2022). До цієї групи також належить Договір з відкритого неба 1992 року, який запроваджує механізми спостереження за військовою діяльністю та сприяє запобіганню ескалації через контроль і моніторинг (Federation of American Scientists, n. d.; Гудзь, 2022). Крім того, важливим елементом є двосторонні угоди України із сусідніми державами – Угорщиною, Словацькою Республікою, Республікою Польща, Республікою Білорусь та Румунією, укладені для реалізації положень Віденського документа 2011 року про заходи зі зміцнення довіри та безпеки (Lachowski, 2004).

До міжнародно-правового виміру на глобальному рівні належать міжнародні договори й документи міжнародного характеру, що передбачають універсальну участь держав і поширюють свою дію за межі одного регіону, зокрема загальноєвропейського простору. Основоположними документами цього рівня є Гельсінський заключний акт 1975 року та Хартія Парижа для нової Європи 1990 року.

Міжнародно-правовий вимір на глобальному рівні також охоплює міжнародні договори, що не належать безпосередньо до сфери контролю над звичайним озброєнням і заходів зі зміцнення довіри та безпеки: міжнародні договори з ядерного роззброєння, обмеження та заборони використання ядерної зброї, договори про заборону хімічної, біологічної зброї та окремих видів озброєння, а також суміжні міжнародно-правові акти, спрямовані на забезпечення безпекової стабільності (Ritchie, 2019).

Такими міжнародними договорами є: у сфері ядерного роззброєння, обмеження та заборони – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року, Договір про заборону ядерних випробувань в атмосфері, космічному просторі та під водою 1963 року, Договір про заборону розміщення ядерної зброї на дні морів і океанів 1971 року, а також Договір про заборону ядерної зброї 2017 року; у сфері заборони хімічної та біологічної зброї – Женевський протокол 1925 року, Конвенція про заборону біологічної і токсичної зброї 1972 року, Конвенція про заборону розроблення, використання, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 року; у сфері заборони окремих видів озброєння – Конвенція про певні види звичайної зброї 1980 року, Конвенція про заборону протипіхотних мін 1997 року, Конвенція про касетні боеприпаси 2008 року, Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років, Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них 1977 і 2005 років; суміжні міжнародні договори і документи – Договір про космічний простір 1967 року, Договір про торгівлю зброєю 2013 року, резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо реєстрації об'єктів у космосі.

Зазначені міжнародні договори й документи відіграють важливу роль у зміцненні загальноєвропейської системи колективної безпеки, оскільки сприяють контролю над найбільш руйнівними видами озброєння та підвищують рівень безпеки в межах їх дії, зокрема в загальноєвропейському регіоні (Ritchie, 2019; Neuneck, 2019). Їх належність до глобального рівня зумовлена участю як європейських держав, так і позаєвропейських акторів, зокрема США і Канади, а також відсутністю чітких географічних обмежень дії.

Отже, для міжнародних договорів і документів глобального рівня характерні універсальність і відсутність жорсткої просторової прив'язки, на відміну від регіональних договорів у сфері контролю над звичайним озброєнням і заходів зі зміцнення довіри та безпеки. Водночас установлено, що на регіональному рівні міжнародно-правовий вимір охоплює переважно звичайні озброєння, а на глобальному – ядерне озброєння, озброєння невідбіркової дії, а також хімічну й біологічну зброю.

Оцінювання міжнародно-правового виміру на регіональному рівні показало, що його елементи не перебувають у відносинах прямої функціональної залежності й можуть існувати автономно, водночас виконуючи взаємодоповнювані функції. Зазначена особливість зумовлена здатністю кожного елемента міжнародно-правового виміру автономно забезпечувати реалізацію окремих складників безпеки в межах архітектури безпеки.

Договір про звичайні збройні сили в Європі не є функціонально залежним від Віденського документа 2011 року про заходи зі зміцнення довіри та безпеки, оскільки контроль над озброєнням може бути незалежним. Водночас зазначені елементи взаємодіють у процесі забезпечення загальноєвропейської безпеки завдяки взаємному доповненню.

Таким чином, елементи міжнародно-правового виміру на регіональному рівні, насамперед міжнародні договори й документи у сфері контролю над звичайним озброєнням, заходів зі зміцнення довіри та безпеки, доцільно розглянути як інструменти архітектури безпеки. Конкретні форми реалізації їхніх положень, зокрема обмін інформацією, інспекційна діяльність, військове спостереження та завчасне інформування про військову діяльність, є заходами архітектури безпеки, а контроль над звичайним озброєнням і військовою діяльністю – механізмами архітектури безпеки.

Аналогічну парадигму доцільно екстраполювати на глобальний рівень, де міжнародні договори й документи у сфері ядерного роззброєння, обмеження та заборони озброєнь, а також договори щодо заборони хімічної, біологічної зброї та окремих видів озброєння разом із суміжними міжнародно-правовими актами є інструментами архітектури безпеки.

Конкретні форми реалізації їхніх положень виявляються через сукупність практичних заходів, зокрема інспекції МАГАТЕ, обмін інформацією про ядерні матеріали й хімічну діяльність, моніторинг ядерних програм і виробництва хімічних речовин подвійного призначення, контроль за нерозповсюдженням, знищенням хімічних запасів, обмін даними про ядерні озброєння, повідомлення про випробування ракет, а також верифікацію виконання міжнародних договорів і конвенцій, включно з інспекцією стратегічних об'єктів і контролем за відповідними технологічними процесами, які сукупно також є заходами архітектури безпеки на глобальному рівні.

Контроль над ядерною, хімічною та біологічною зброєю, а також окремими видами озброєнь доцільно розглядати як комплекс взаємопов'язаних механізмів архітектури безпеки на глобальному рівні, що забезпечують підтримання міжнародної стабільності й передбачуваності у сфері безпеки.

Сукупність інструментів, заходів і механізмів на регіональному і глобальному рівнях формує внутрішню побудову договірної інструментарію архітектури безпеки.

Внутрішня побудова договірної інструментарію архітектури безпеки передбачає ієрархічну взаємодію, у межах якої заходи є складниками інструментів, а інструменти – складниками механізмів. Сукупність механізмів, інструментів і заходів формує загальний договірний інструментарій архітектури безпеки. Така ієрархічна структура відображає внутрішню логіку функціонування архітектури безпеки, у якій кожен рівень забезпечує реалізацію відповідних безпекових функцій і завдань на регіональному й глобальному рівнях. Взаємодія між цими складниками забезпечує цілісність і системність функціонування архітектури безпеки, а також узгодженість реалізації її елементів у межах відповідних міжнародно-правових механізмів.

Водночас у науковій літературі виокремлюють політичні норми, визначені сукупністю принципів, цінностей, правил поведінки та інституційних практик (Finnemore, & Sikkink, 1998; Buzan, & Hansen, 2009). Політичні норми доцільно розглядати як складники структури архітектури безпеки, сформовані на основі взаємодії інституційного та міжнародно-правового вимірів, що простежується у діяльності міжнародних безпекових організацій, насамперед ОБСЄ та ООН, а також у провідних міжнародних документах, зокрема Гельсінському заключному акті 1975 року та Хартії Парижа для нової Європи 1990 року (Lossovskiy, 2025; Котляр, & Бевзюк, 2022). У науковій літературі до принципів політичних норм зараховують принципи суверенної рівності держав, невикористання

сили або загрози силою, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи держав, територіальної цілісності, непорушності кордонів (Котляр, & Бевзюк, 2022; Верховна Рада України, 2025). До основних цінностей у сфері міжнародної безпеки належать міжнародний мир і стабільність, безпека держав, стратегічна передбачуваність, верховенство міжнародного права, дотримання міжнародних зобов'язань, повага до суверенітету і територіальної цілісності, довіра та співробітництво між державами, прозорість і відкритість у безпековій сфері, стриманість у застосуванні сили, відповідальна безпекова поведінка, контроль над озброєннями, а також повага до прав людини і демократичних принципів (Котляр, & Бевзюк, 2022; Верховна Рада України, 2025).

У межах інституційного та міжнародно-правового вимірів у науковій літературі формується концепція колективної безпеки, яка відображає принцип спільної відповідальності держав за підтримання міжнародного миру і стабільності, яку доцільно розглядати як елемент архітектури безпеки (White, 2023).

У сучасному розумінні архітектури безпеки існують також об'єкти архітектури безпеки: безпекове середовище та сфери безпеки, для яких характерні політична стабільність, військова спрямованість, а також соціально-гуманітарна безпека (White, 2023). Зазначені сфери безпеки доцільно розглянути також як елементи архітектури безпеки в запропонованій структурній моделі.

Дискусія і висновки

Структура архітектури європейської безпеки характеризується множинністю підходів до її тлумачення та відсутністю уніфікованої моделі її системного відображення. Таке різноманіття наукових підходів пов'язано із трансформаційними змінами архітектури безпеки, а також її тривалим кризовим станом, зумовленим системними безпековими викликами. Різноманітність підходів до визначення географічних меж архітектури європейської безпеки зумовила її складну структуру й дискурсивність, актуалізуючи потребу в концептуальній уніфікації та систематизації структурної моделі, що відображено в наведеній схемі дослідження.

У запропонованій моделі архітектуру європейської безпеки розглянуто як складну двовимірну структурну модель, сформовану на основі чинної договірної архітектури загальноєвропейської системи колективної безпеки, що характеризується наявністю рівневих і компонентних елементів. Такий підхід поєднав більшість наукових поглядів і дав змогу сформувати цілісне концептуальне бачення архітектури безпеки в умовах сучасного безпекового середовища.

Першим у запропонованій моделі структури архітектури безпеки є інституційний вимір міжнародних безпекових організацій (далі – інституційний вимір), що відобразив урізноманітнені підходи науковців до інституційних складників європейської безпеки. Інституційний вимір охоплює сукупність міжнародних безпекових інституцій, що становлять основу архітектури безпеки: НАТО, ОБСЄ, ООН, ОДКБ, які є провідними елементами інституційного виміру.

Водночас міжнародні безпекові організації в межах інституційного виміру класифіковано за узагальненими рівнями міжнародного регулювання безпеки, зокрема на регіональному та глобальному рівнях. На регіональному рівні інституційного виміру перебувають НАТО й ОДКБ, діяльність яких спрямована на забезпечення безпеки в межах визначеного географічного простору та зони відповідальності. Регіональний рівень стосується загальноєвропейського безпекового простору, у межах якого

відбуваються формування та реалізація відповідних механізмів колективної безпеки. На глобальному рівні інституційного виміру перебувають ОБСЄ та ООН, функціонування яких охоплює ширший безпековий простір, що стосується всіх держав і характеризується універсальністю механізмів регулювання безпекових відносин.

Паралельно коаліційні об'єднання (формати оборонного співробітництва) визначено як один з елементів інституційних засад, які відображають додаткову різноманітність елементів структури архітектури безпеки.

На основі такої компонентної структури й сучасного розуміння архітектури безпеки визначено її суб'єктний склад, до якого ввійшли держави, міжнародні безпекові організації, коаліційні об'єднання (формати оборонного співробітництва).

Отже, інституційний вимір архітектури безпеки сформовано із сукупності її суб'єктів, зокрема держав, міжнародних безпекових організацій і коаліційних об'єднань (форматів оборонного співробітництва), які функціонують на регіональному та глобальному рівнях і становлять один із двох стовпів запропонованої структурної моделі архітектури безпеки.

Другим у запропонованій моделі структури архітектури безпеки є міжнародно-правовий вимір, який відображає наукові підходи до визначення нормативних складників загальноєвропейської безпеки. Міжнародно-правовий вимір охопив сукупність міжнародних договорів і документів міжнародного характеру з безпекових питань, що становлять нормативну основу функціонування архітектури безпеки. Суб'єктами таких договорів і документів визначено міжнародні безпекові організації та окремі держави. Елементами міжнародно-правового виміру є міжнародні договори й документи міжнародного характеру, що регулюють різні аспекти забезпечення безпеки. Міжнародно-правовий вимір доцільно розглядати на двох рівнях міжнародного регулювання безпеки – регіональному та глобальному.

Міжнародно-правовий вимір на регіональному рівні відображають міжнародні договори й документи міжнародного характеру з безпекових питань, що регламентують участь держав у межах визначеного регіону та мають обмежену сферу дії.

Міжнародно-правовий вимір на глобальному рівні охоплює міжнародні договори, що не належать безпосередньо до сфери контролю над звичайним озброєнням і заходів зі зміцнення довіри та безпеки: міжнародні договори з ядерного роззброєння, обмеження та заборони, договори щодо заборони хімічної, біологічної зброї та окремих видів озброєння, а також суміжні міжнародно-правові акти, спрямовані на забезпечення безпекової стабільності.

Водночас визначено, що елементи міжнародно-правового виміру на регіональному рівні не перебувають у відносинах прямої функціональної залежності й можуть існувати автономно, але виконувати взаємодоповнювані функції.

Елементи міжнародно-правового виміру на глобальному й регіональному рівнях визначено як інструменти архітектури безпеки, конкретні форми реалізації їхніх положень – як заходи архітектури безпеки, контроль над озброєннями – як механізми архітектури безпеки. Їх сукупність формує внутрішню побудову договірної інструментарію архітектури безпеки.

Внутрішню побудову договірної інструментарію архітектури безпеки визначено як ієрархічну взаємодію її складників, у межах якої заходи є складниками інструментів, а інструменти – складниками механізмів.

Сукупність зазначених механізмів, інструментів і заходів сформувала загальний договірний інструментарій архітектури безпеки.

Політичні норми, які є сукупністю принципів, цінностей, правил поведінки та інституційних практик, розглянуто як складники структури архітектури безпеки.

Також визначено об'єкти архітектури безпеки, до яких увійшли: безпекове середовище та політично стабільні сфери безпеки, військова сфера, а також соціально-гуманітарна безпека. Зазначені сфери безпеки визначено також як елементи архітектури безпеки в запропонованій структурній моделі архітектури безпеки.

Водночас у науковій літературі наявні альтернативні підходи до структурування архітектури європейської (регіональної) безпеки. У працях дослідників запропоновано різні підходи до її систематизації та структуризації (Karpavičiūtė, & Kuokštytė, 2022; Ditych, & Laryš, 2024; Lavrynenko, & Prymush, 2025; Krpata, & Simonet, 2026). Ці дослідження є змістовно близькими до запропонованої моделі, оскільки охоплюють взаємопов'язані міждержавні відносини, інституційні утворення та міжнародно-правові елементи забезпечення безпеки в загальноєвропейському регіоні. У той самий час окремі підходи зосереджені на функціональних, географічних та аспектих характеристиках взаємодії суб'єктів архітектури безпеки, що зумовлює відмінності у трактуванні її основних елементів та особливостей їх взаємодії.

З огляду на зазначене запропонована модель структури архітектури безпеки відображає сучасний стан безпекового середовища, який характеризується динамічними трансформаціями під впливом актуальних криз, викликів і загроз. За таких умов змістове наповнення її структурних елементів визначається поточними безпековими процесами, зокрема ймовірністю виникнення нових і загостренням наявних кризових явищ, що зумовлює необхідність їх постійного оцінювання, перегляду й посилення або може призводити до втрати їх актуальності.

У цьому контексті запропонована модель може бути використана для наукового обґрунтування способів подолання кризових явищ у загальноєвропейському регіоні, оскільки формує наукове підґрунтя для системного оцінювання взаємодії узагальнених інституційних і міжнародно-правових складників забезпечення безпеки, а також визначення пріоритетних напрямів їх удосконалення. Реалізація таких напрямів може ґрунтуватися на застосуванні інституційних, міжнародно-правових, військових, політичних, дипломатичних та інших інструментів забезпечення безпеки.

Практична цінність моделі полягає у можливості комплексного оцінювання систематизованих елементів архітектури безпеки, виявлення їх функціональних взаємозв'язків та обґрунтування напрямів удосконалення з урахуванням сучасних викликів і наявних структурних диспропорцій.

Перспективними напрямками подальших досліджень є оцінювання термінологічного аспекту, зокрема уточнення та систематизація понять архітектури безпеки, а також дослідження їхніх взаємозв'язків у межах відповідної категоріально-понятійної системи.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

Буряченко, О. (2024). Трансформація механізмів міжнародної безпеки в контексті російсько-української війни. *Society and Security*, 4(4), 14–19. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-4\(4\)-14-19](https://doi.org/10.26642/sas-2024-4(4)-14-19)

Верховна Рада України. (2025). *Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський заключний акт)*. Акт від 01.08.2025 № 72/14-612-91197. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text

Гудзь, А. М. (2022). Ефективність застосування в кризових ситуаціях Віденського документа 2011 року про заходи зміцнення довіри та безпеки (на прикладі України). *Наука і оборона*, 1, 16–20. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2022-18-1-16-20>

Котляр, О., & Бевзюк, Є. (2022). Гельсінські угоди: урок загальноєвропейського процесу. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, 31, 301–321. <https://doi.org/10.15407/mzu2022.31.301>

Никифоров, М. М. (2025). Порівняльний аналіз правового регулювання миротворчої діяльності ООН та регіональних організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*, (5), 120. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/120>

Пусан, М. (2026). Наявна договірна архітектура загальноєвропейської системи колективної безпеки та виклики сучасності. У М. З. Мальський, О. С. Кучик, Р. В. Вовк, & М. О. Кут (Ред.). *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки* (с. 302). Львівський національний університет імені Івана Франка.

Anghel, S. E., & Damen, M. G. H. (2025). *The future European security architecture: Dilemmas for EU strategic autonomy* (EPRS Study No. 765785). European Parliamentary Research Service, European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2025\)765785](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2025)765785)

Arnold, E., & Dolzikova, D. (2023). *The future of the Euro-Atlantic security architecture*. Royal United Services Institute. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/insights-papers/future-euro-atlantic-security-architecture>

Buzan, B., & Hansen, L. (2009). *The evolution of international security studies*. Cambridge University Press. <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/10/buzan-the-evolution-of-international-security-studies-compressed.pdf>

Council of Europe. (2022, March 17). *Exclusion of the Russian Federation from the Council of Europe and suspension of all relations with Belarus*. European Committee on Legal Co-operation. <https://www.coe.int/en/web/cdcl/-/russian-federation-excluded-from-the-council-of-europe>

Council of the European Union. (n. d.). *Russia's war against Ukraine: EU sanctions*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/>

Ditych, O., & Laryš, M. (2024). What can European security architecture look like in the wake of Russia's war on Ukraine? *European Security*, 34(1), 44–64. <https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2347221>

Douglas, N. (2025). *The OSCE as a yardstick for multilateral security* (SWP Comment 2025/C 51). Stiftung Wissenschaft und Politik. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/the-osce-as-a-yardstick-for-multilateral-security>

Federation of American Scientists. (n. d.). *Chronology of the Conventional Armed Forces in Europe Treaty (CFE) negotiations*. <https://nuke.fas.org/control/cfe/chron.htm>

Finnemore M., & Sikkink K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52 (4), 887–917. <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/533873.pdf>

Fiott, D., & Simón, L. (2023). *EU defence after Versailles: An agenda for the future*. European Parliament, Directorate-General for External Policies. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2023/702604/EXPO_IDA\(2023\)702604_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2023/702604/EXPO_IDA(2023)702604_EN.pdf)

Gil, G. (2025). *Post-2022 minilateralism in Central and Eastern Europe: Between alliances and alignments*, 23(2), 8–34.

Graef, A. (2022). *Beyond Stability: The Politics of Conventional Arms Control in Europe*. *Zeitschrift für Friedens- und Konfliktforschung*, 11(2), 219–245. <https://doi.org/10.1007/s42597-022-00070-y>

Hajnoczi, T. (2023). *Legal Reflections on the Irreversibility of Nuclear Disarmament*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 6(2), 303–309. <https://doi.org/10.1080/25751654.2023.2293501>

Institute for Economics & Peace. (2025) *Global Peace Index 2025: Identifying and Measuring the Factors that Drive Peace*. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2025/06/Global-Peace-Index-2025-web.pdf>

Institute for Economics & Peace. (2026). *Global Peace Index 2026: Identifying and measuring the factors that drive peace*. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2026/06/Global-Peace-Index-2026-Report.pdf>

Karpavičiūtė, I., & Kuokštytė, R. (2022). *The European security architecture and interregional relations in the context of world order change*. General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania. <https://share.google/BNk39FsREZOINwTc7>

Kemp, W. A., & Krumm, R. (Eds.). (2021). *Restoring European security: From managing relations to principled cooperation*. FES ROCPE; GLOBSEC. <https://collections.fes.de/publikationen/id/452190>

Kropatcheva, E. (2016). *Russia and the Collective Security Treaty Organisation: Multilateral policy or unilateral ambitions?* *Europe-Asia Studies*, 68(9), 1526–1552. <https://doi.org/10.1080/09668136.2016.1238878>

Krpata, M., & Simonet, L. (2026). *A new European security architecture*. Austrian Institute for International Affairs. <https://www.oii.ac.at/cms/media/european-security-architecture.pdf>

Lachowski, Z. (2004). *Confidence- and security-building measures in the new Europe*. SIPRI Research Report No. 18. Oxford University Press. <https://www.sipri.org/publications/2004/confidence-and-security-building-measures-new-europe>

- Lavrynenko, H., & Prymush, M. (2025). The formation of a new world order system and security architecture. *European Political and Law Discourse*, 12(3), 16–27. <https://doi.org/10.46340/eppd.2025.12.3.2>
- Lossovskiy, I. (2025). The Helsinki system of international relations and the prospects of a new world order. *History of International Relations and Diplomacy*, (61), 726–749. <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2025-34>
- Mosser, M. W. (2015). Embracing "embedded security": The OSCE's understated but significant role in the European security architecture. *European Security*, 24(4), 579–599. <https://doi.org/10.1080/09662839.2015.1054376>
- Neunack, G. (2019). *The deep crisis of nuclear arms control and disarmament: The state of play and the challenges*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 2(2), 431–452. <https://doi.org/10.1080/25751654.2019.1701796>
- North Atlantic Treaty Organization. (2026). *NATO's support for Ukraine*. <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/natos-support-for-ukraine>
- Office for Democratic Institutions and Human Rights. (2022). *Report on violations of international humanitarian and human rights law, war crimes and crimes against humanity committed in Ukraine since 24 February 2022*. https://odihhr.osce.org/sites/default/files/f/documents/5/2/517815_0.pdf
- Ritchie, N. (2019). *A hegemonic nuclear order: Understanding the Ban Treaty and the power politics of nuclear weapons*. *Contemporary Security Policy*, 40(4), 409–434. <https://doi.org/10.1080/13523260.2019.1571852>
- Rodgers, J., & Williams, H. (2023). *The Irreversibility Paradox: What Makes for Enduring Arms Control and Disarmament*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 6(2), 244–262. <https://doi.org/10.1080/25751654.2023.2292812>
- Rustad, S. A. (2025). *Conflict trends: A global overview, 1946–2024*. Peace Research Institute Oslo. <https://lupa.com.ec/wp-content/uploads/2026/04/Rustad-Conflict-Trends-1946-2024-PRIO-Paper.pdf>
- Sánchez Cobaleda, A. (2020). *Case study of the European security architecture: NATO and OSCE*. GLOBE Project, Fundación ESADE. https://www.globe-project.eu/case-study-of-the-european-security-architecture-nato-and-osce_11317.pdf
- Tzinieris, S., Bowen, W., & Cotte, M. (2023). *The Evolution of Global Nuclear Security Governance*. In *The Oxford Handbook of Nuclear Security*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192847935.013.11>
- UN News. (2022, April 7). *UN General Assembly votes to suspend Russia from the Human Rights Council*. <https://news.un.org/en/story/2022/04/1115782>
- UN News. (2022, March 2). *General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine*. <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>
- Urbanovská, J., Chovančík, M., & Brajerčíková, S. (2022). Minilateral cooperation in the EU's post-Brexit common security and defence policy: Germany and the Visegrád countries. *Europe-Asia Studies*, 74(3), 402–425. <https://doi.org/10.1080/09668136.2022.2037520>
- White, N. D. (2023). *The Position of the European Security Architecture within the International Legal Order*. *The Italian Yearbook of International Law*, 32, 3–24. <https://doi.org/10.1163/22116133-03201002>
- ### References
- Anghel, S. E., & Damen, M. G. H. (2025). *The future European security architecture: Dilemmas for EU strategic autonomy* (EPRS Study No. 765785). European Parliamentary Research Service, European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2025\)765785](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2025)765785)
- Arnold, E., & Dolzikova, D. (2023). *The future of the Euro-Atlantic security architecture*. Royal United Services Institute. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/insights-papers/future-euro-atlantic-security-architecture>
- Buriachenko, O. (2024). Transformation of international security mechanisms in the context of the Russian-Ukrainian war. *Society and Security*, 4(4), 14–19 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-4\(4\)-14-19](https://doi.org/10.26642/sas-2024-4(4)-14-19)
- Buzan, B., & Hansen, L. (2009). *The evolution of international security studies*. Cambridge University Press. <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/10/buzan-the-evolution-of-international-security-studies-compressed.pdf>
- Council of Europe. (2022, March 17). *Exclusion of the Russian Federation from the Council of Europe and suspension of all relations with Belarus*. European Committee on Legal Co-operation. <https://www.coe.int/en/web/cdcj/-russian-federation-excluded-from-the-council-of-europe>
- Council of the European Union. (n. d.). *Russia's war against Ukraine: EU sanctions*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/>
- Ditrych, O., & Laryš, M. (2024). What can European security architecture look like in the wake of Russia's war on Ukraine? *European Security*, 34(1), 44–64. <https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2347221>
- Douglas, N. (2025). *The OSCE as a yardstick for multilateral security* (SWP Comment 2025/C 51). Stiftung Wissenschaft und Politik. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/the-osce-as-a-yardstick-for-multilateral-security>
- Federation of American Scientists. (n. d.). *Chronology of the Conventional Armed Forces in Europe Treaty (CFE) negotiations*. <https://nuke.fas.org/control/cfe/chron.htm>
- Finnemore M., & Sikkink K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52 (4), 887–917. <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/5333873.pdf>
- Fiott, D., & Simón, L. (2023). *EU defence after Versailles: An agenda for the future*. European Parliament, Directorate-General for External Policies. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2023/702604/EXPO_IDA\(2023\)702604_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2023/702604/EXPO_IDA(2023)702604_EN.pdf)
- Gil, G. (2025). *Post-2022 minilateralism in Central and Eastern Europe: Between alliances and alignments*, 23(2), 8–34.
- Graef, A. (2022). *Beyond Stability: The Politics of Conventional Arms Control in Europe*. *Zeitschrift für Friedens- und Konfliktforschung*, 11(2), 219–245. <https://doi.org/10.1007/s42597-022-00070-y>
- Gudz, A. M. (2022). The effectiveness of the application of the 2011 Vienna Document on Confidence- and Security-Building Measures in crisis situations (on the example of Ukraine). *Science and Defense*, 1, 16–20 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2022-18-1-16-20>
- Hajnoci, T. (2023). *Legal Reflections on the Irreversibility of Nuclear Disarmament*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 6(2), 303–309. <https://doi.org/10.1080/25751654.2023.2293501>
- Institute for Economics & Peace. (2025) *Global Peace Index 2025: Identifying and Measuring the Factors that Drive Peace*. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2025/06/Global-Peace-Index-2025-web.pdf>
- Institute for Economics & Peace. (2026). *Global Peace Index 2026: Identifying and measuring the factors that drive peace*. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2026/06/Global-Peace-Index-2026-Report.pdf>
- Karpavičiūtė, I., & Kuokštė, R. (2022). *The European security architecture and interregional relations in the context of world order change*. General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania. <https://share.google/BK39FsREZ0INwTc7>
- Kemp, W. A., & Krumm, R. (Eds.). (2021). *Restoring European security: From managing relations to principled cooperation*. FES ROCPE; GLOBSEC. <https://collections.fes.de/publikationen/id/452190>
- Kotlyar, O., & Bevyuk, Ye. (2022). The Helsinki agreements: A lesson from the general European process. *International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings*, 31, 301–321 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/mzu2022.31.301>
- Kropatcheva, E. (2016). *Russia and the Collective Security Treaty Organisation: Multilateral policy or unilateral ambitions?* *Europe-Asia Studies*, 68(9), 1526–1552. <https://doi.org/10.1080/09668136.2016.1238878>
- Krpata, M., & Simonet, L. (2026). *A new European security architecture*. Austrian Institute for International Affairs. <https://www.oip.ac.at/cms/media/european-security-architecture.pdf>
- Lachowski, Z. (2004). *Confidence- and security-building measures in the new Europe*. SIPRI Research Report No. 18. Oxford University Press. <https://www.sipri.org/publications/2004/confidence-and-security-building-measures-new-europe>
- Lavrynenko, H., & Prymush, M. (2025). The formation of a new world order system and security architecture. *European Political and Law Discourse*, 12(3), 16–27. <https://doi.org/10.46340/eppd.2025.12.3.2>
- Lossovskiy, I. (2025). The Helsinki system of international relations and the prospects of a new world order. *History of International Relations and Diplomacy*, (61), 726–749. <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2025-34>
- Mosser, M. W. (2015). Embracing "embedded security": The OSCE's understated but significant role in the European security architecture. *European Security*, 24(4), 579–599. <https://doi.org/10.1080/09662839.2015.1054376>
- Neunack, G. (2019). *The deep crisis of nuclear arms control and disarmament: The state of play and the challenges*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 2(2), 431–452. <https://doi.org/10.1080/25751654.2019.1701796>
- North Atlantic Treaty Organization. (2026). *NATO's support for Ukraine*. <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/natos-support-for-ukraine>
- Nykyforuk, M. M. (2025). Comparative analysis of the legal regulation of UN peacekeeping activities and regional organizations. *Legal Scientific Electronic Journal*, (5), 120 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/120>
- Office for Democratic Institutions and Human Rights. (2022). *Report on violations of international humanitarian and human rights law, war crimes and crimes against humanity committed in Ukraine since 24 February 2022*. https://odihhr.osce.org/sites/default/files/f/documents/5/2/517815_0.pdf
- Pusan, M. (2026). The existing contractual architecture of the pan-European collective security system and contemporary challenges. In M. Z. Malskiy, O. S. Kuchyk, R. V. Vovk, & M. O. Kut (Eds.). *Ukraine in the context of the transformation of the international security system* (p. 302). Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
- Ritchie, N. (2019). *A hegemonic nuclear order: Understanding the Ban Treaty and the power politics of nuclear weapons*. *Contemporary Security Policy*, 40(4), 409–434. <https://doi.org/10.1080/13523260.2019.1571852>
- Rodgers, J., & Williams, H. (2023). *The Irreversibility Paradox: What Makes for Enduring Arms Control and Disarmament*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 6(2), 244–262. <https://doi.org/10.1080/25751654.2023.2292812>
- Rustad, S. A. (2025). *Conflict trends: A global overview, 1946–2024*. Peace Research Institute Oslo. <https://lupa.com.ec/wp-content/uploads/2026/04/Rustad-Conflict-Trends-1946-2024-PRIO-Paper.pdf>

Sánchez Cobaleda, A. (2020). *Case study of the European security architecture: NATO and OSCE*. GLOBE Project, Fundación ESADE. https://www.globe-project.eu/case-study-of-the-european-security-architecture-nato-and-osce_11317.pdf

Tzinieris, S., Bowen, W., & Cottee, M. (2023). *The Evolution of Global Nuclear Security Governance*. In *The Oxford Handbook of Nuclear Security*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192847935.013.11>

UN News. (2022, April 7). *UN General Assembly votes to suspend Russia from the Human Rights Council*. <https://news.un.org/en/story/2022/04/1115782>

UN News. (2022, March 2). *General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine*. <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>

Urbanovská, J., Chovančík, M., & Brajerčíková, S. (2022). *Minilateral cooperation in the EU's post-Brexit common security and defence policy: Germany and the Visegrád countries*. *Europe-Asia Studies*, 74(3), 402–425. <https://doi.org/10.1080/09668136.2022.2037520>

Verkhovna Rada of Ukraine. (2025). *Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (Helsinki Final Act)*. Act of 01.08.2025 No. 72/14-612-91197 [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text

White, N. D. (2023). *The Position of the European Security Architecture within the International Legal Order*. *The Italian Yearbook of International Law*, 32, 3–24. <https://doi.org/10.1163/22116133-03201002>

Отримано редакцією журналу / Received: 19.06.26

Прорецензовано / Revised: 26.06.26

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26

Опубліковано / Published: 21.09.26

Maksym PUSAN, PhD student

ORCID ID: 0009-0008-5216-9349

e-mail: maksym_pusan_science@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TREATY-BASED ARCHITECTURE OF THE PAN-EUROPEAN COLLECTIVE SECURITY SYSTEM: A STRUCTURAL ASPECT

Background. *Current transformations in the pan-European security environment, driven by growing military and political tensions as well as systemic crises, necessitate a comprehensive reassessment of how the existing treaty-based architecture of the pan-European collective security system operates. This study aims to develop a comprehensive understanding of the security architecture's structure, its constituent elements as well as operating principles, thereby enabling an assessment of its effectiveness, relevance, and efficiency under current security challenges. A decisive factor in the transformation of the pan-European security environment has been the large-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, which has significantly affected the configuration of regional security, exacerbating instability and intensifying contradictions between the main actors.*

Methods. *The study employs comparative and analytical methods, together with systemic and historical approaches.*

Results. *It has been established that the security architecture's structure constitutes a two-dimensional model combining level-based and component-based elements. The level-based dimension reflects the institutional aspect of the security architecture's operation and is implemented at both regional and global levels. The component-based dimension encompasses a set of core structural elements of the security architecture, namely actors, objects, political norms, and the treaty-based instrumentarium. It has been determined that the treaty-based instrumentarium of the security architecture comprises a set of measures, instruments, and mechanisms that interact in a systematic manner. It has been demonstrated that these measures, instruments, and mechanisms form a hierarchical internal structure of the treaty-based instrumentarium, wherein measures constitute components of instruments, and instruments, in turn, are components of mechanisms. It has been substantiated that the obtained results make it possible to develop a coherent scientific understanding of the structural model of the security architecture and the specific features of its operation under the current security environment.*

Conclusions. *The assessment of the security architecture's structure has contributed to scholarly understanding of the specific features of its operation under current security environment and has laid a foundation for further research. At the same time, the results of this study provide grounds for concluding the complexity and measurability of the security architecture's structure. Promising areas for future research include the examination of the terminological aspect, in particular the clarification and systematization of concepts related to the security architecture, as well as the study of their interrelations within the relevant conceptual and categorical framework.*

Keywords: *treaty-based architecture of the pan-European collective security system, conventional arms control, confidence- and security-building measures, pan-European security environment, structure of the security architecture, treaty-based instrumentarium, elements of the security architecture, institutional dimension of international security organizations, international legal dimension.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.